MIRJANA KRAGULJAC ILIĆ

Etnografski muzej u Beogradu

DOI 10.5937/kultura1236176K

UDK 7.04.01:316.72

7.038.543(497.11)

originalan naučni rad

ANTROPOLOŠKA ANALIZA UPOTREBE URBANE TOPOGRAFIJE I INTERAKTIVNI PROCES PREISPITIVANJA SEĆANJA

STUDIJA SLUČAJA: SAJT SPECIFIK PROJEKT *UPRKOS VATRI*

Sažetak: *Antropološka analiza upotrebe urbane topografije se odnosi na korišćenje prostora u kulturalnoj praksi i podrazumeva analizu značenja koja mu se pridaju u određenom socijalno-kulturalnom kontekstu. Rad se bavi proučavanjem sajta specifik projekta „Uprkos vatri“ i načina na koji antropološko istraživanje može da doprinese realizaciji i prezentaciji ove vrste umetničkih projekata. Sa tim u vezi, proučavana je svakodnevica Kosančićevog venca, umetničke intervencije i njihov odnos.*

Ključne reči: *sajt specifik, biblioteka, sećanje*

Uvod¹

O gradskim prostorima različite namene, kao što su ulice, mostovi, zgrade, trgovi, parkovi, restorani i sl., postoje predanja koja se prenose i prepričavaju sa generacije na generaciju. Ponekad su te priče u vezi sa istorijskim događajima, ali vrlo često su to priče koje su zabeležene samo u sećanjima. Grad menja svoj izgled, pojedina mesta nestaju, ali, zahvaljujući pričama koje se o njima prenose, opstaju sećanja o njima. Upoznavanje i analiziranje sećanja pruža nam mogućnosti da razumemo, upoznamo i stvorimo sliku o nekom mestu. Svako od nas stvara i razvija odnos prema okruženju, i u skladu sa tim se razvijaju određene emocije i uspomene koje dovodimo u vezu sa konkretnim prostorom.

Umetnici su često inspirisani prostorom (okruženjem) tokom kreiranja svojih umetničkih dela. Ponekad stvaraju u okviru javnih prostora, menjajući njihov izgled i pozivajući sugrađane da preispitaju svoj odnos prema okruženju. Njihova namera je stvaranje novih simbola i oblika reprezentacije gradskog identiteta. Grad prerasta u neku vrstu teksta i umetnici učestvuju u oblikovanju njegovog značenja. Specifično mesto ili sajt specifik označava lokaciju koja je, u zavisnosti od cilja umetničkog projekta, izabrana da na njoj bude predstavljeno umetničko delo. Ova vrsta višemedijskog umetničkog projekta ima za cilj da pokrene proces preispitivanja sećanja, sa težnjom da utiče na oblikovanje novog nivoa sećanja.

„Mi smo primorani da stvaramo nove staze sećanja grada, nove mape koje će nam pomoći da se odupremo i svim previše programiranim i sve opkoljavajućim porukama naše potrošačke kulture.“²

Koncepcija antropološkog istraživanja

Tekst se odnosi na istraživanje specifične gradske oblasti u užem centru grada, integralno kao celovitog kulturnog sistema. Zadatak istraživanja je da pojave prouči istorijski, procesualno, dijahronijski i sinhronijski istovremeno. Usled relativne neistraženosti problematike kojom se rad bavi, i sa tim povezanog nedostatka adekvatnih teorijsko-metodoloških orijentira, navedenom postavkom učinjen je pokušaj prilagođavanja pristupu

1 Istraživanje predstavlja deo projekta „Uprkos vatri“ koji je realizovan 2005. godine pod pokroviteljstvom BELEF-a, uz podršku Skupštine grada Beograda i Sekretarijata za kulturu.

2 Boyer C., *The city of Collective Memory*, London 1994, str. 64.

kompleksnog proučavanja urbanih sredina³. Proučavanje istorijskih izvora predstavljalo je početnu fazu projekta, ali i istraživanja s obzirom da se koncepcija antropološkog istraživanja odnosi na evokativni diskurs odnosno sećanje na 6. april 1941, dan kada je bombardovan Beograd i dan kada je bombardovana i uništena Narodna biblioteka na Kosančićevom vencu. Istorijski izvori su bili od velikog značaja, kako za umetničko tako i za antropološko istraživanje. Na temelju istorijskih činjenica vođeni su razgovori sa stanarima. Tokom rada, posebna pažnja je posvećena antropološkim sferama iz oblasti porekla stanovništva, socijalne i materijalne kulture. To je bilo značajno za utvrđivanje kulturalne specifičnosti kraja. Korišćeni metod je intervju i posmatranje sa participacijom. Prikupljanje intervjuja je započelo pre realizacije projekta i nastavljeno je tokom realizacije projekta. Na taj način su prikupljana sećanja i razmišljanja stanara, ali i slučajnih prolaznika⁴ na temu odnosa prema lokalitetu. Utvrđeno je da je odnos stanara prema lokalitetu specifičan i drugačiji u odnosu na razmišljanja ostalih sugrađana. Kraj u kome žive predstavlja njihov habitus i oni se uglavnom slažu da bi u budućnosti ovaj prostor trebalo srediti, pre svega očistiti, a potom ga pretvoriti u prostor koji odiše mirom (memorijalni centar, biblioteku i sl).

Antropološko istraživanje je podrazumevalo:

upoznavanje stanara sa Kosančićevog venca;

istraživanje i analizu njihovog odnosa prema lokalitetu;

evokativni diskurs (sećanje na događaj bombardovanja biblioteke).

Cilj istraživanja je da se:

uspostavi korelacija između životne sredine i umetničke scene;

ukaže na edukativni, umetnički i društveni značaj pomenutih manifestacija;

ukaže na značaj umetničke akcije kao bitnog činioca u oblikovanju kulturalnih manifestacija;

istakne značaj usmene tradicije, odnosno sećanja kao narativnog žanra.

3 Branko Ćupurdija u radu *Subotica i okolina* govori o urbano-ruralnim kontinuumima. Oni su uzeti u obzir i za potrebe ovog rada su prilagođeni analizi urbanog.

4 U radu će biti korišćene samo izjave stanara Kosančićevog venca.

Istraživanja su se fokusirala na dve grupe problema. Prva grupa problema odnosi se na doživljeno i prepričano sećanje. Druga grupa problema proističe iz povezivanja sećanja, životnih stavova i vizija. Naznačeni problemi otvaraju mogućnost novog tumačenja u domenu antropologije komunikacije. U radu će biti predstavljene tri epizode (sećanje i dva komentara) iz života stana Kosančićevog venca. Sećanje se odnosi na bombardovanje i uništavanje biblioteke, i ono spada u prvu grupu problema i odnosi se na doživljeno. Komentari se odnose na budućnost lokaliteta, odnosno kako bi on mogao biti preuređen.

Sajt specifik projekt: osnovne karakteristike

Sajt specifik projekti su višemedijski umetnički projekti koji se realizuju na izabranim lokalitetima i podrazumevaju istraživanje mogućnosti, kvaliteta, simbolike i značaja određenog prostora. Oni obuhvataju raznovrsne umetničke akcije poput performansa, svetlosnih, video i zvučnih instalacija. Ovakve umetničke intervencije koriste ambijent kao sastavni element umetničkog dela, simulirajući i stvarajući atmosferu u kojoj će posmatrač promišljati ulogu i značaj određenog prostora. Izabrani prostor postaje medijum i inspiracija za specifičnu komunikaciju, koja je usmerena na otkrivanje i uspostavljanje veze između pojedinca i fizičkog okruženja.

Sajt specifik projekti mogu biti realizovani u ruralnoj ili urbanoj sredini u okviru napuštenih i zapuštenih prostora, čija je osnovna namena vremenom izgubljena (industrijski spomenici, crkve, kapele, manastirska dvorišta, napuštene radionice, hangari, stare železničke čekaonice, farme, ambari i sl). Kroz umetničke akcije se ponovo aktuelizuje tema o svrsi i ulozi pojedinih lokaliteta i oni se na specifičan umetnički način animiraju i tako otkrivaju jedan od mogućih vidova upotrebe prostora.

Termin sajt specifik koristi se od dvadesetih godina 20. veka. Koreni ovog umetničkog oblika su u mnogo starijim formama umetničkog izražavanja kao što su performansi, hepeninzi (happening), land art (land art) instalacije itd. Razlikujemo pet karakterističnih sajt specifik prostora u okviru kojih se mogu sprovoditi umetničke intervencije:

prirodni ambijenti (kamenolomi, pećine, šume, livade, itd);

istorijski ambijenti (amfiteatri, arheološki lokaliteti, znamenita mesta, itd);

sakralna mesta (manastiri, crkve, kapele, katedrale, napuštena groblja itd);

muzejski prostori (muzejski izložbeni prostori, galerije, zamkovi, dvorci, itd);

ruralni i urbani prostori/objekti (ambari, farme, škole, fabrike, skladišta, čekaonice, garaže, kafane, pabovi itd);

U okviru odabranih prostora umetnici stvaraju dela kojima predstavljaju novu prostornu vizuru kod posmatrača da bi ih podstakli na promišljanje. Ovakve umetničke akcije koriste arhitekturu kao scenografiju, tako što u umetničku instalaciju uključe ceo ambijent (ulice i zgrade i sl). Prva faza rada na ovakvoj vrsti projekata podrazumeva istraživanje koje pruža materijal za kreiranje umetničkog dela. Od umetnika zavisi da li će proces stvaranja i istraživanja teći paralelno i na koji način će pristupiti radu.

*Umetnička akcija: koncepcija sajta
specifik projekta „Uprkos vatri“*

Autor projekta je scenograf Dragan Stojčevski i on je iz ličnih razloga izabrao arheološki lokalitet na Kosančićevom vencu kao inspiraciju za rad na projektu. Pamti da je lokalitet dugo vremena bio veoma zapušten i da nije postojala tabla sa natpisom šta predstavlja ograđeno mesto. Zaključio je da treba skrenuti pažnju na ovo značajno mesto i osmislio je projekat u koji je uključio umetnike iz zemlje i inostranstva. Projekat predstavlja višemedijsku umetničku instalaciju pod nazivom „Uprkos vatri“⁵ ili „In s(p)ite of fire“⁶. Sam naziv je svojevrsna metafora, kojom se označava da se bez obzira na vatru na ovom mestu neguje sećanje na prošlost lokaliteta. Ideja je bila da se oživi sećanje na izgorelu biblioteku. Osmislio je scenografiju koju su činile skele dimenzija nekadašnje zgrade Narodne biblioteke sa Kosančićevog venca br. 12 na kojima je razapeto belo platno. Na taj način je stvorena virtuelna biblioteka unutar i oko koje su izvođene brojne umetničke akcije u kojima su učestvovali umetnici iz zemlje i inostranstva⁷. Program su činila: predavanja⁸,

5 Potpuni naziv projekta bio je: „Uprkos vatri“/„In s(p)ite of fire“, Kosančićev venac br. 12, Interaktivni proces preispitivanja sećanja.

6 U nazivu projekta postoji igra reči. Naime, uprkos vatri znači da, bez obzira na vatru koja je na lokalitetu gorela, postoji nešto što je sačuvano na ovom mestu. U engleskom prevodu je igra rečima očiglednija, znači na mestu vatre (odnosi se na prostor na kom je gorela zgrada biblioteke na Kosančićevom vencu br. 12), ali i uprkos vatri (bez obzira na vatru, ovaj prostor ne sme biti zaboravljen).

7 Učestvovali su umetnici iz Srbije, Nemačke i Češke.

8 Organizovana su sa namerom da se učesnici projekta i posetioci upoznaju sa istorijatom lokaliteta.

sajt specifik radionica „Duh mesta“⁹, grafička radionica „Pri zemlji“¹⁰ i večernji performansi. Realizacija projekta je trajala od 16. aprila do 30. aprila 2005. godine i postavljena instalacija je nakon završetka projekta uklonjena.

Osobenost ove vrste umetničkih projekata čini sam proces rada. Okupljeni umetnici su pozvani da putem svog umetničkog rada predstave svoj odnos prema zapuštenom lokalitetu i oni imaju priliku da realizuju svoju ideju. Sastavni deo ovog projekta čini i antropološko istraživanje, zahvaljujući kome su se umetnici upoznali sa sredinom u kojoj stvaraju i sa konkretnim lokalitetom. U okviru sajta specifik projekta „Uprkos vatri“, javni prostor je subverzivno korišćen, scena je postala neka vrsta javnog foruma, na kome je ponovo aktuelizovano pitanje o budućnosti lokaliteta, u kome su učestvovali umetnici i posetioci (stanari i slučajni prolaznici). Uzimajući u obzir da je u pitanju lokalitet na kome su upisani realno i imaginarno i zadatak umetnika koji su učestvovali u ovom projektu bilo je raslojavanje tragova sećanja. Hibridnost koju nudi ova vrsta umetničkih projekata doprinosi potpunijem predstavljanju i tumačenju izabrane teme.

Antropološka analiza sajta specifik projekta

Priroda društva je da je ono u konstantnom procesu promena. Nastajanje novih običaja uglavnom menja kulturu i tradiciju, prilagođava joj se ili je postepeno odbacuje. Kada je u pitanju izmišljanje tradicije ono može da podrazumeva i upotrebu stare građe u konstruisanju nove, izmišljene tradicije ili može da podrazumeva i stvaranje nove građe i nove tradicije.¹¹ Antropološko istraživanje koje je vođeno u okviru pomenutog projekta, predstavlja traganje po slojevima iz prošlosti arheološkog lokaliteta na Kosančićevom vencu, ali i traganje za adekvatnim rešenjem problema na Kosančićevom vencu – šta bi stanari voleli da bude na ograđenom mestu. Tokom rada na projektu nametalo se pitanje na koji način antropološka praksa može biti od koristi za zajednicu.

Antropološka analiza kulture, prema Gercu, predstavlja semi-otički problem i ona se odnosi na analizu mreža značenja i na klasifikovanje struktura značenja. Prema kulturi se treba odnositi kao prema simboličkom sistemu, treba izolovati elemente, specifikovati odnose među njima, a potom okarakterisati čitav sistem. Kultura po njemu predstavlja neku vrstu simuliranog

9 U okviru ove radionice, umetnici su radili na osmišljavanju umetničkih akcija koje bi bile predstavljene posetiocima.

10 Radionica je bila namenjena istraživanju fenomena autorske knjige.

11 Hobsbom E. i Rejndžer T., *Izmišljanje tradicije*, Beograd 2002, str. 5-25.

dokumenta. „Kultura je javna jer je značenje javno.“¹² „Cilj antropologije jeste proširivanje oblasti ljudskog diskursa.“¹³ Kultura predstavlja kontekst u okviru kog se mogu opisivati društveni događaji. Antropološki zapisi su, prema Gercu, sami po sebi tumačenja i to drugog ili trećeg reda. One su fikcije, nešto stvoreno i oblikovano. U antropološkoj analizi se ne može napraviti granica između načina predstavljanja i sadržaja koji se predstavlja. „Moć naučne imaginacije da nas približi životima stranaca.“¹⁴ „Antropološka interpretacija konstruiše tumačenje onoga što se dešava.“¹⁵ Gerc postavlja pitanje o suštini antropološkog tumačenja i navodi da je ono što mi nazivamo svojim podacima zapravo naše vlastito tumačenje načina na koji drugi ljudi tumače ono što oni i njihovi sunarodnici rade.¹⁶ Međutim, podaci koje iznosimo i smatramo važnima i vrednima pomena, ipak oslikavaju i nas etnologe i antropologe. Neminovno je unošenje ličnog stava i mišljenja, bez obzira na to koliko se svako od nas trudi da bude objektivan. Nameće se pitanje šta sve možemo smatrati etnološko/antropološkom praksom, na koji način je možemo oživeti, učiniti korisnom. Prema Gercu, etnografski opis je:

interpretativan,

spašava izgovoreno od zaborava,

fiksira ga da se ono može proučavati,

on je mikroskopski.¹⁷

„Ako želite da shvatite šta je nauka, u prvom trenutku ne treba da gledate teorije ili otkrića, a pogotovo ne ono što njeni poklonici kažu o njoj, treba da pogledate ono što njeni praktičari rade.“¹⁸ Gerc navodi da se praktičari u antropologiji bave etnografijom i upravo razumevanje toga šta znači baviti se etnografijom doprinosi razumevanju antropološke analize i saznanja do kojih ona može da dovede. On posmatra kulturu kao kontekst u okviru kog se društveni događaji mogu detaljno (podrobno) opisivati. Antropologija od akcije (ili akciona antropologija), se odnosi na načine primene antropoloških saznanja u praktične svrhe, kako bi se pozitivno uticalo na naše okruženje. Antropologija, prema Ivanu Kovačeviću, može biti putokaz nove kreativnosti. Ona

12 Gerc K., *Tumačenje kultura*, I tom, Beograd 1998, str. 21.

13 Ibid., str. 23.

14 Ibid., str. 27.

15 Ibid., str. 29.

16 Ibid., str. 17.

17 Ibid., str. 18.

18 Ibid.

„može da posluži u ulepšavanju sveta ili bar njegovog doživljavanja ne gubeći svoju saznavnu funkciju“¹⁹.

U radu je etnografja²⁰ korišćena kao putokaz koji nas vodi ka antropološkoj analizi. Analiza podrazumeva klasifikovanje struktura značenja i utvrđivanje njihove društvene osnove i značaja.²¹ Ona je u radu sprovedena kroz tri epizode iz života stanara, koje će biti predstavljene čitaocima. Ovo je jedan od načina da se dokumentuje sećanje²². Sećanje odslikava vremenski karakter ljudskog iskustva i u vezi je sa prošlošću koja kroz njega živi i opstaje.

*Istorijat sajta specifičnog ambijenta: arheološka
mapa za rad na projektu*

„Dolina spomenika“ nekog pseudokamenog doba, današnji metropolis je neogeološki, fantomski pejzaž, fosil prošlih društava čije su tehnologije blisko svrstane uz vidljivu transformaciju materije, projekta od koga se nauke sve više udaljavaju.

Pol Virilio, *Kritični prostor*

Prema najstarijim pouzdanim arheološkim izvorima, prostor Kosančićevog venca je bio naseljen u neolitu u vreme starčevačke kulture.²³ Dolaskom Rimljana, započinje razvijanje gradskih sredina u urbanom smislu. Na ovom prostoru bilo je osnovano rimsko naselje - Singidunum. Dolaskom četvrtog Flavijeve legije krajem I veka n.e započinje urbana istorija Singidunuma i on prerasta u antički grad. Naselje se razvilo oko centra koji je predstavljao legijski logor (Castrum legionis). Arheolog Zoran Simić pretpostavlja da je izgradnja logora započela nakon doseljavanja legionara. Oko vojnog logora formirano je civilno naselje, koje je bilo izgrađeno po modelu rimskih gradova, sa forumom, ulicama, vodovodom itd. Naselje se razvijalo veoma brzo i 287. godine postaje kolonija rimskih građana. To je najviši stepen koji je mogao da dostigne provincijski grad. Užu gradsku zonu Singidunuma činio je prostor današnjeg Kosančićevog venca. Ostaci rimskog naselja se nalaze ispod današnjih objekata i ne može se u potpunosti rekonstruisati izgled tog dela grada. Pronađeni su natpisi koji svedoče da su se prema zgradi Patrijaršije, na mestu Bogoslovije nalazile stare gradske terme.

19 Kovačević I., *Mit i umetnost*, Beograd 2006, str. 23.

20 Ona je „podroban opis“.

21 Ibid.

22 Pored pisane varijante, postoji i video materijal zabeleženog sećanja koji je tokom trajanja projekta emitovan na fasadi virtuelne biblioteke.

23 Simić Z., Područje Kosančićevog venca u periodu antike, u: *Kosančićev venac*, Beograd 1979, str. 1.

U Zadarskoj 1a, pronađen je ostatak kamena rimske građevine, ostaci pletara nekih skromnijih kuća, ostaci hipokausta građevine neidentifikovane namene i fragmenti mozaika. U podrumu Konaka Kneginje Ljubice, pronađene su jame sa rimskim keramičkim materijalom.

Horde Atilinih ratnika su 441. godine potpuno opljačkale i uništile Singidunum. Na osnovu arheoloških iskopina, pretpostavlja se da je grad obnovljen tek sredinom 6. veka, za vreme vladavine imperatora Justinijana. Krajem 6. veka otpočeo je proces doseljavanja Slovena na ove prostore i postepeno nestaje antički Singidunum²⁴. Za vreme vladavine despota Stefana Lazarevića, Beograd kao srednjovekovni grad postaje političko, privredno i kulturalno središte. Nakon smrti despota, vlast u gradu preuzimaju Mađari i on postaje utvrđenje za odbranu južnih granica Ugarskog carstva od Turaka. Turci predvođeni Sulejmanom II, posle dva meseca napadanja zauzimaju grad (29. avgusta 1521). Prema istorijskim izvorima, krajem 17. veka bila su razvijena srednjovekovna predgrađa, u luku od desne obale Save do desne obale Dunava. Dunavsko predgrađe je bilo veće i imalo je veći značaj, pretpostavke su da je na to uticao karakter terena.

Razvoj današnjeg stanja Kosančićevog venca može se pratiti od 17. veka. Savska varoš je bila gusto naseljeno srpsko naselje nepravilne strukture. U donjem delu je bila mala džamija, a na gornjem su bile veće zgrade, dve džamije sa turskim grobljima i dve hrišćanske crkve sa grobljima. Na južnoj strani su bili vinogradi, a po padini je bilo drveće.²⁵

Na Kosančićevom vencu broj 12, na mestu gde se danas nalazi arheološki lokalitet, nekada se nalazila zgrada Narodne biblioteke. Pretpostavlja se da je zgrada izgrađena u periodu između 1867. i 1878. godine; industrijalac Milan Vapa je odlučio da po povoljnoj ceni²⁶ proda zgradu nekadašnje fabrike kartona i kartonaže, isključivo za potrebe biblioteke, s obzirom da Narodna biblioteka nije imala svoju zgradu do 1920. godine. Nije poznato od koga je on dobio pomenutu zgradu²⁷, ali arheolozi pretpostavljaju da je ona nekada bila stambena zgrada²⁸ koju je

24 On se u istorijskim izvorima poslednji put pominje 630. godine, a dva veka kasnije pominje se pod nazivom Beograd (Škalamer, 1979, 3).

25 Škalamer Ž., Istorijski razvoj Kosančićevog venca, u: *Kosančićev venac*, Beograd 1979, str. 3.

26 Cena je bila 3.200.000 din.

27 Tadašnja adresa je bila Kosančićev venac broj 14, ali je posle Drugog svet-skog rata promenjen broj u 12.

28 Ona je izlazila na dve ulice (Srebreničku i Kosančićevog venca) i tu su dimenzije 21x11m, a krilo ka Srebreničkoj ulici je dugačko oko 30m. Zgrada biblioteke imala je osnovu u obliku ćiriličnog slova G, a duža strana je izlazila na Srebreničku ulicu.

Vapa adaptirao u fabriku kartona. Nova zgrada biblioteke je bila „tesna i bez garderobe“ ali su posetioci ostavljali stvari preko stolica. Ona nije bila povoljna za biblioteku. Bila je građena od trošnog materijala, vlažna, u njoj nije bilo dovoljno mesta za smeštanje knjiga. Predmeti su propadali. Ugalj za grejanje je držan u magacinu gde su stajale i knjige, tako da je uvek postojala opasnost od slučajnog požara. Narodna biblioteka je izgorela u požaru u noći između 6. i 7. aprila 1941. godine kada je bombardovan Beograd.²⁹ Tadašnji šef Ministarstva prosvete, gospodin Todorović je 27. marta 1941. godine izdao saopštenje u kome je stajalo da zaposleni u biblioteci čekaju instrukcije Vlade o evakuaciji knjiga. Na osnovu informacija koje su izdate od strane Vlade 31. marta, potvrđeno je da će rok za evakuaciju biti 10. april. Sve je bilo spremno za evakuaciju još 1. aprila 1941. godine. Najdragocenije knjige su bile spakovane u 150 sanduka. Rukopisi su bili posebno upakovani u metalnu kasetu, a potom u sanduk. Novine zbog veličine, nisu bile spakovane u sanduke. Šef mobilizacionog odseka, gospodin Todorović, javio je da će se evakuacija knjiga obaviti 3. aprila uveče ili 4. aprila ujutro u manastir Blagoveštenja. Međutim, 3. aprila ministar prosvete gospodin Trifunović saopštio je odluku da se knjige neće evakuisati. Povodom toga izdao je pismeno naređenje i naredio da se dragocenosti sklone u podrum. Podrum je bio od cigala, dubine oko 1m. Ministar prosvete je 3. aprila povukao odluku, jer je Beograd bio proglašen za otvoreni grad. Sanduci su bili preneti u depo knjiga u samoj biblioteci, koji je bio u suterenu zgrade. Najjače bombardovanje je bilo 6. aprila u periodu između 15.30 i 18h. Biblioteka tada nije pogođena. Od 22h je započelo ponovno bombardovanje i ono se nastavilo narednog dana. Noću između 6. i 7. aprila pogođena je biblioteka. Gorela je nekoliko dana, a knjige su dogorevale tri meseca. Ruševina se stalno pušila³⁰. Viši delovi zgrade srušeni su nekoliko meseci kasnije, tako je zatrpan suteran koji je bio pun sagorelih i nesagorelih knjiga. Ljudi koji su radili u biblioteci nisu došli da spašavaju knjige. Jedan od radnika u biblioteci bio je Stevan Feringer, koji je imao ključeve od zgrade i pojedini sugrađani veruju da je on pomogao u krađi sanduka s knjigama iz biblioteke. On je posle okupacije stupio u SS diviziju. Takođe, pojedini sugrađani veruju da je o svesmu bio obavešten i Mihailo Podolski, bibliotekar, koji se posle okupacije zaposlio u Nacionalnoj biblioteci u Beču.

29 Taj događaj je bio inspiracija za audio instalaciju „Osluškiivanje“, autora Dobrovoja Miljanovića. Posetioci su mogli čuti glas arheologa Gordane Tomašević, koja je vodila arheološko istraživanje na Kosačićevom vencu i osobe koja je svedok bombardovanja. One su razgovarale o prošlosti lokaliteta.

30 To je bila inspiracija za performanse izvođene unutar lokaliteta. Na kraju svakog performansa bio je odignut prednji kraj platna i iz lokaliteta je izlazio dim.

Prema svedočenju nemačkog pukovnika Lera, koji je bio zapovednik bombardovanja, uništavanje biblioteke je sistematski planirano. Nakon završetka rata, ovaj prostor je bio zaravnjen i tu je bila podignuta baraka. Kasnije je u delu ka Srebreničkoj ulici bila podignuta benzinska pumpa (njeni tankovi su bili tamo ukopani). Zahvaljujući intervenciji Zavoda za zaštitu spomenika kulture Grada Beograda pumpa je uklonjena 1973, a baraka 1974. godine. Krajem aprila 1941. Narodna biblioteka je premeštena u zgradu Državne štamparije³¹, a u maju je premeštena u zgradu Ferijalnog saveza³², i tu je ostala do kraja rata.

Tek 1972. godine sagrađena je zgrada namenjena biblioteci, na Vračaru pored Hrama Svetog Save. Uprava Narodne biblioteke je uputila apel svim srpskim književnicima da svojim delima pomognu obnavljanje biblioteke. Tako je biblioteka postepeno počela da prima poklone, i to ne samo od pisaca već i od građana koji su vratili knjige koje su zadužili pre bombardovanja. Pojedini sugrađani su poklanjali knjige iz ličnih biblioteka. Tadašnji upravnik Narodne biblioteke Đorđe Radojčić je zatražio kola sa zapregom od upravnika gradske Vlade, da bi se dobijene knjige mogle preneti u zgradu nove biblioteke. On se plašio da će ljudi odustati od donošenja knjiga za biblioteku. Njegova molba je odobrena. Pored toga, biblioteke iz inostranstva i nekih drugih državnih institucija, poklanjale su knjige.³³

Rukopisi su bili dvostruko zaštićeni i postojala je pretpostavka da nije sve moglo da izgori i da je verovatno nešto i ukradeno. Pronađeno je samo nekoliko metalnih kaseta koje nisu izgorele i koje se i danas čuvaju u zgradi Narodne biblioteke. Iskopavanjima se moglo preciznije utvrditi na koji način je zapravo izgorela biblioteka. Zavod za zaštitu spomenika kulture je započeo sa izvođenjem projekta spomen obeležja za izgorelu biblioteku. Sa iskopavanjem je započeto iz više razloga. Arheolozi su pretpostavljali da je moguće pronaći nekoliko dragocenih rukopisa koji bi se mogli koristiti u nauci. Lokalitet je sa jedne strane u nadležnosti Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Gradskog zavoda i Narodne biblioteke Srbije i potrebno je da se ove tri institucije usaglase oko donošenja odluke. Radovi na lokalitetu su izvođeni u periodu od juna do sredine avgusta 1976. godine i oni su bili pod rukovodstvom Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda i Narodne biblioteke Republike Srbije. Iskopavanjima se došlo do suterena, a pronađeni su i ostaci ugljenisanih i trulih knjiga. Bilo je utvrđeno da je

31 Na Kosančićevom vencu broj 19.

32 U Francuskoj ulici br. 36.

33 Tomašević G., Iskopavanje ostataka Narodne biblioteke izgorele 1941. godine, Konzervacija i prezentovanje iskopanih ostataka (predlog), u: *Kosančićev venac*, Beograd 1979, str. 6.

na ovom prostoru bilo nekih kopanja, ali dalje kopanje je zaustavila betonska ploča sa keramičkim pločicama. Nije rasvetljeno ko je kopao i šta je pronašao i uzeo. Na bočnoj strani je pronađen sloj od 30 do 50 cm, naizmenično poređanog šuta i ugljenisanih knjiga. Pronađene knjige bile su žuto-mrke boje, a bilo je i onih koje su bile pretvorene u beličastu masu slepljenih listova (ali se prepoznavala struktura knjige). Od ugljenisanih knjiga pronađeno je tridesetak listova rukopisa iz 16 ili 17. veka, ali i oko 200 fragmenata rukopisa iz 12, 14. i 16. veka. Sve to je preneseno u zgradu Narodne biblioteke.³⁴ Pored zgrade Narodne biblioteke na tom prostoru su se još pre Drugog Svetskog rata nalazile dve stambene zgrade čiji ogoljeni temelji, zajedno sa temeljima zgrade biblioteke, čine prostor trapezaste osnove dužine 40m, a širine 20m i 30m (ukupno 1000 kvadratnih metara).

U Narodnoj biblioteci, na Kosančićevom vencu broj 12, do 6. aprila 1941. nalazilo se 300.000 (novije) štampanih knjiga, oko 1.500 rukopisnih knjiga iz srednjeg veka (od kojih većina nije bila proučena), zbirke turskih rukopisa i starih štampanih knjiga (iz perioda od 15. do 17. veka), zbirke starih mapa, gravira, slika i novina. U biblioteci su se nalazile sve knjige koje su bile štampane u Srbiji, kompletna biblioteka Vuka Karadžića, Lukijana Mušickog, Đure Daničića, Pavla Šafarika i drugih.³⁵

U Zavodu za zaštitu spomenika kulture je 24. maja 1971. godine doneta odluka da se Kosančićev venac kao najstarije srpsko naselje u Beogradu uvrsti u zaštićeno područje kao urbano-istorijska celina.³⁶ U prošlosti je u ovom naselju bio upravni, kulturni, ekonomski i crkveni centar. Urbana sredina na Kosančićevom vencu nije kompaktna, a i nastajala je u različitim periodima i njena arhitektura je uslovljena konfiguracijom terena.

Svakodnevnica i umetnička intervencija: odnos dve prostorne stvarnosti

Prilikom rada na sajtu specifik projektu važno je pratiti svakodnevicu ambijenta i upoznati sredinu. U tom smislu, moguće je napraviti razliku između dve prostorne stvarnosti: svakodnevice i umetničke intervencije. Svakodnevnica se odnosi na svakodnevni ritam kraja, atmosferu koja vlada u kraju, ali i u kakvom je

³⁴ U okviru grafičke radionice bila je organizovana poseta konzervatorskom odeljenju Narodne biblioteke Srbije. Snimljen je video rad o spaljenim knjigama, koji je projektovan na platnu virtualne biblioteke.

³⁵ Ibid., str. 45.

³⁶ Granica zaštićenog područja ide od Savskog mosta, od desne obale Save do ugla ulice Karađorđeve i Pariske, potom Pariskom, Gračaničkom, zapadnom stranom Pop Lukine do Savskog mosta.

stanju arheološki lokalitet. U kraju ima dosta doseljenika, koji su se uglavnom nastanili nakon Drugog svetskog rata. Međutim, ima i onih koje možemo nazvati starosedeocima, s obzirom da su njihovi rođaci živeli u ovom kraju pre rata. Starosnu strukturu sugrađana čine pretežno osobe srednjih godina i stariji. Mali je broj dece. Ova činjenica u velikoj meri objašnjava životni ritam ovog kraja. Kraj je miran, nema gužve (na šta utiče i konfiguracija terena). Ovo je neka vrsta usputne stanice kojom prolaze studenti ili oni koji idu u ambasadu i sl.

Arheološki lokalitet je u vreme istraživanja bio veoma zapušten. Obrastao je korovom i kiselim drvetom, bio je prepun smeća i mačaka. Kapija na ulasku u lokalitet je bila otključana. Ispred lokaliteta nije postojala nikakva tabla na kojoj bi pisalo šta se nalazi iza ograde. Noću je ovaj prizor sablasan, zastrašujući. Samo poneki prolaznik zastane da vidi šta se ovde nalazi, inače nema zadržavanja pored samog lokaliteta. Iako je reč o gradskoj zoni koja se nalazi u užem centru grada, u ovom kraju nema uobičajene gradske gužve. On živi svojim specifičnim ritmom, u svojoj stvarnosti.

Drugu prostornu stvarnost čini period realizacije projekta i možemo je nazvati izmenjena prostorna stvarnost. Za potrebe projekta, lokalitet je preuređen i očišćen (uklonjeno je smeće i očišćena je trava). Tokom trajanja projekta, ove dve pomenute prostorne stvarnosti su funkcionisale istovremeno, integrisano, mešale su se. Stilizacija prostora doprinela je da pomenuti prostor postane atraktivan prolaznicima i da svojim novi izgledom privlači njihovu pažnju. Umetnička intervencija nije promenila uobičajene aktivnosti građana, ali ih je uključila u novi proces, proces preispitivanja njihovog odnosa prema lokalitetu³⁷. Večernji performansi su remetili mirnu noć kraja, i u tom smislu je promenjena aktivnost građana koji su umesto uobičajenih aktivnosti dolazili do lokaliteta, posmatrali šta se na njemu dešava i aktivno učestvovali u umetničkim akcijama. Jedan od ciljeva ovog umetničkog rada bilo je preispitivanje odgovornosti kako bi se pronašlo adekvatno rešenje šta je zapravo potrebno ovom kraju. Umetničke intervencije podsticale su imaginaciju kod posetilaca, uvlačeći ih u neki novi svet, koji može da im pomogne da na drugi način sagledaju svoje okruženje i potencijal koji ono ima. Učesnici projekta su posetiocima predstavljali svoju viziju pomenutog prostora, pokušavajući da ih navedu da i oni razmišljaju na tu temu i izraze svoj stav.

37 Prilikom postavljanja skela oko arheološkog lokaliteta, neki od stanara su se ponadali da je konačno doneta odluka da se ovaj lokalitet sredi, mada im je bilo neobično da se prvo postavljaju skele, a temelja nema.

*Kosančićev venac broj 12, adresa na
kojoj stanuje sećanje*

Prikupljanjem sećanja i komentara sugrađana, moguće je saznati nešto više o društvu i vremenu u kom živimo, ali i o prošlosti, vremenu iz kog potiče navedeno sećanje. U tekstu će biti predstavljeno sećanje i potom analizirano kao dramski tekst³⁸. U kontekstu događaja u odnosu na koje je sprovedeno istraživanje, sećanje predstavlja potresno, lično iskustvo. Gospođa koja ga je ispričala, rođena je u Vukovaru, ali se s roditeljima doselila u Beograd kad je imala šest godina. Odrasla je na Kosančićevom vencu i ceo život je tu stanovala.

Sećanje:

„Fasada je bila nasuprot od ovog zida, znate, pa onda jednim delom je ulazila u Kosančićev venac, ali ne dugačko, pa je onda... a sa ove strane Srebreničke bila je skroz odande (pokazuje rukom), pa sve sastajala se sa zidom ove kuće. Ma bila je divna. Pa to je čitaonica bila, gde su mati i sestra moja i ja odlazile. To su ovako bili stolovi, i onda, ovaj, pokojna Jeca jedna što je pevala u Obiliću akademskom, kao Vi (misli na godine starosti) ona je sedela za stolom, izdavala knjige znate i vodila. A ovako su bili, puno stolova je bilo i stolice i onda su, svi smo tako, svako je imao svoje sedište i tako smo čitali, to je bilo jako lepo. Sve je to uništio Hitler, a posle što nije stigao Hitler, to su opet posle ovaj, Amerikanci oni su nas opet bombardovali na, baš na prvi dan Uskrsa i drugi dan Uskrsa. Pa bilo je strašno. Nas su roditelji naterali da idemo da se spasavamo. Oni su bombardovali dva dana treći dan su prestali. Kad smo se mi vratili ovde, idemo od onog stepeništa (pokazuje na stepenište ka Brankovom mostu) onako već predveče već sumrak pomalo, i ja kažem, jao reko' hvala Bogu čitava je biblioteka i kuće iza, kad smo prišli bliže onda vidimo prozori, sve je to izgorelo, samo stoji kostur. Nama je kuća izgorela, znate. Nije bombardovana ta kuća gde smo mi živeli, nego je od biblioteke se zapalila. Meni je samo drago bilo što je onaj državni mačak, ja jako volim životinje, državni mačak koji je tu bio, on je preživeo, znate, koji mora da bude zbog miševa, znate. Bio je jako lep život u ovom kraju onda. Ljudi su nekako bili društveniji. Bolje je bilo živeti tada. Ja bi izgradila istu takvu kao što je bila. Repliku njenu. Istu takvu bi napravila da bude, i možda malo da bude jedan sprat više, možda ja to ne znam.“

38 Drama *grč.* 1. književno delo ozbiljnog i konfliktnog sadržaja, u formi dijaloga, podeljeno na činove; prikazuje ljudske sudbine i sukobe, prvo zaplet radnje, zatim rasplet i, najzad, ishod; vrste drame: tragedija, komedija, pozorišna igra; 2. preneseno: svaki potresan, katastrofalni događaj (pogledati u: Mićunović Lj., *Savremeni leksikon stranih reči*, Novi Sad 1988, str. 164).

Ovo sećanje je potresno svedočanstvo o događaju koji je bio bolan, kako za pojedince tako i za društvo u celini. Odnosi se na bombardovanje Beograda i zgrade biblioteke na Kosančićevom vencu. Ispričana je u formi monologa. Glavni junak je i pripovedač. Sporedni likovi ove drame su: sestra, roditelji, Jeca koja je izdavala knjige, Hitler, Amerikanci, bibliotekski mačak. Likove možemo razvrstati u dve kategorije:

oni sa kojima je pripovedač u porodičnim i bliskim odnosima;

istorijske ličnosti, ličnosti koje su obeležile vreme o kom govori.

Kao i u svakoj drami, i u ovoj možemo izdvojiti činove: zgrada biblioteke, čitaonica, uništavanje zgrade, bežanje, bombardovanje, povratak kući, život pre bombardovanja, želje za budućnost lokaliteta. Radnja ove drame ima dva toka: društveno istorijski i subjektivni tok.

Početak ide od uspomena vezanih za izgled zgrade i atmosfere u njoj. Zaplet započinje segmentom o uništavanju zgrade i krivcima, i potom se priča vraća unazad na bombardovanje. Na kraju saznajemo o tome kakav je bio život pre bombardovanja. Društveni kontekst priče odnosi se na početak Drugog svetskog rata. Psihološki kontekst ove priče zasnovan je na ličnom doživljaju bombardovanja, ponašanje u novoj situaciji, lične tragedije i sl. Analizom dolazimo do sledećih opozicija, koje možemo svrstati u tri kategorije: dobro/zlo, mi/oni, život/smrt. Navedene opozicije pomažu u sagledavanju simboličkog koda priče. Tako saznajemo osnovne matrice razmišljanja sagovornika, prema kojima su klasifikovana sećanja. Ovo sećanje nas upućuje na uzroke uništavanja zgrade biblioteke, ali ne samo na to. Upoznaje nas sa jednom porodičnom tragedijom koju je izazvao požar koji je krenuo od biblioteke i uništio porodičnu kuću. Na samom kraju je sećanje na život u mirnom Beogradu i poruka je da je život tada bio lepši i da su ljudi bili bolji. U skladu sa iskustvom pripovedača je i želja da se na arheološkom lokalitetu sagradi replika stare bibliotečke zgrade. Sve forme sećanja su bazirane na retrospekciji (memorije/sećanja) narativa između vremena o naraciji i samoj naraciji. Stoga, prema Alaidi Asman (Aleida Assmann), memorija predstavlja neku vrstu skladišta informacija. Vitorija Boroso (Vittoria Boroso) navodi da je medijum memorije mesto mogućnosti, koji je aktuelizovan kroz određene forme sećanja. Vreme je, prema A. Asman, uvek medijum kulturalne memorije, koja može biti opisana kao konstantni, ali ne kontinuirani proces aktualizacije. Naracija i sećanje su dva aspekta istog kompleksa kulture. Medijum može biti shvaćen kao forma koja služi da se narativ konstruiše na različit način. Narativi opisuju način

građenja sveta. Tradicionalni spomenici su alegorije događaja. Mesto sećanja predstavlja prošlost i ono nije mesto iskustva nove generacije. Prema A. Asman, teško je definisati šta je politički opasnije - javno zaboravljanje ili javno pamćenje. Memorija i sećanje predstavljaju fenomene vremena, a ne prostora. Tokom vremena se menjaju aspekti gledanja na događaje iz prošlosti. Sećanja pomažu u razmatranju novih aspekata u sagledavanju prošlosti, a ne konzerviranju kulture. Pjer Nora (Pierre Nora) navodi da mesta sećanja predstavljaju istoriju drugog reda. On smatra da istorija nastaje onda kada ljudi shvate da više ne žive u prošlosti već su postali svesni prošlosti, i traže dokaz da bi je se setili.

Kosančićev venac: mesto brojnih komentara

U daljem tekstu biće navedena dva komentara koja se odnose na uređenje arheološkog lokaliteta. Poređenjem ova dva komentara pokušaćemo da sagledamo problem iz ugla stanara i njihov predlog na koji način urediti lokalitet. Prvi komentar, koji se navodi u radu, saopštila je gospođa koja se u kraj doselila nakon udaje, pre oko petnaest godina, tako da nema sećanja vezana za neku daleku prošlost. Međutim, s obzirom da živi na Kosančićevom vencu, a i da je arhitekta po profesiji, ona se zanima za izgled kraja u kom živi i njegovu budućnost.

Komentar:

„Mi sad pravimo neke nove zgrade po uzoru na stare, umesto da stare zgrade sačuvamo, a Beograd ih je pun. Došli smo do toga da smo počeli da komercijalu radimo od svega. Znači kako radimo od placeva, starih kuća, udžerica, otimačina je za neakve šupe, šupice da bi se došlo do nekakvog prostora gde će se nešto novo graditi. A to će da uništi autentičnost Beograda. Jer Beograd je poseban. Oni kažu Beograd je prljav grad. Ja sam studirala u Zagrebu živela u Zagrebu, ali svi Zagrebčani su govorili: „Beograd ima dušu“. Nešto što neki drugi gradovi u Srbiji nemaju. A Kosančićev venac posebno. On je mesto koje je duhovno mesto, jednostavno zbog toga što su na ovom tlu taj pepeo, to zgarište tih knjiga, te naše istorije, te naše kulture. To je groblje naše istorije i kulture. I sad mi to groblje treba da zatrpamo sa nekom zgradom koja je kupljena da bi bila biblioteka. Jer nažalost urbanisti jako malo mogu da urade. Mogu da urade malo zato što neki ljudi, koji dođu na vlast, prave sebi spomenike za života gradnjom nekih kapitalnih objekata. I to nije samo sad. Svi političari su sebi gradili spomenike za života. Znači ko god da dođe na vlast, on odmah menja koncept. Znači urbanista koji je na tome radio on mora čim je dobio novog gazdu da promeni koncept. I svi planovi padaju, grade se novi. Oni su prolazni, a

ovo će ostati i posle nas našoj deci. Eventualno bi to možda mogao da bude nekakav plato, da bude, koji bi se dizao i spuštao u onom zadnjem delu do kuće pokojne baba Anke, gde bi se neke predstave događale, možda neke pozorišne, neki recitatori, muzika nekakva subotom, nedeljom, pa svi veliki centri to imaju, samo Beograd to nema.“

Osnovne kategorije do kojih dolazimo analiziranjem navedenih komentara su: mi/oni, dobro/loše. Iz ove priče saznajemo da se gospođa zalaže za stvaranje nečeg potpuno novog. Ona ne smatra da novi plan mora nužno da bude u vezi sa prošlošću lokaliteta. Predlaže da ovaj prostor postane mesto na kom će se organizovati kulturno-umetnički programi (predstave, priredbe i sl).

Drugi komentar je saopštila gospođa koja u kraju živi oko šest godina. Rođena je u Beogradu.

Komentar:

„Volela bih kad bi to bar sada gradsko zelenilo, ne samo za 6. april nego uopšte da se stalno održava. Jer na proslavi biblioteke, pošto je biblioteka nacionalna, ovaj, sa ovim direktno povezana, saznala sam da neće da se ništa radi pošto arheolozi ne daju da zbog ovih rimskih iskopina, ne daju da se tu ništa radi tako da će tu samo spomen obeležje da podignu, za sada. Međutim, ja sam u Udruženju Kosančićev venac, mi imamo drugi plan, imamo međunarodni tender da raspišemo i da pomoću donacija, da se ovo vrati u prvobitno stanje. Skupljamo potpise i onda će da se te iskopine, ovaj, označe, a na ovo da se podigne biblioteka, ali to ćemo od stranih ljudi, nećemo od nikog od naših, da nam niko sutra ne kaže u Beogradu da je to njihovo, da mogu nešto drugo da rade od toga.“

Ovaj komentar se prilično razlikuje od prethodnog, iako su u pitanju osobe koje su iz istog kraja i udruženja. Ova gospođa se zalaže za izgradnju replike stare zgrade.

Možemo zaključiti da se svaka generacija zalaže za rešenje koje je bliskije vremenu u kom je živela i uverenjima sa kojima je odrastala. Kulture nas oblikuju, svaki pokušaj da mi oblikujemo kulturu nailazi na prepreke. Uvek nam je potrebna većina i podrška da bismo realizovali zamišljeno.

Zaključak

Antropološko istraživanje je nastalo kao rezultat rada u okviru višemedijskog umetničkog projekta „Uprkos vatri“. Projekt je aktuelizovao problem uređenja arheološkog lokaliteta na Kosančićevom vencu. Namera učesnika je bila da u taj proces uključi

pre svega stanare Kosančićevog venca, a potom i ostale sugrađane, jer je neophodno imati u vidu njihove potrebe prilikom izrade plana o uređenju lokaliteta. Učesnici projekta se slažu u tome da on mora pratiti ritam kraja. Umetnički izazov pružala je mogućnost traženja i privremenog realizovanja rešenja. Projekat je imao i edukativni karakter, koji se ogleda pre svega u organizovanju predavanja u kojima su učestvovali stručnjaci različitih profesija koji su, svako iz svog ugla, isticali specifičnosti Kosančićevog venca.

Međutim, nameće se pitanje čemu sve to, da li ovakva vrsta projekata može nešto da promeni i na koji način. Da li i na koji način ona konkretno može da doprinese u rešavanju problema arheološkog lokaliteta.

Realizacija sajta specifik projekata može biti i neka vrsta apela i skretanja pažnje na neki prostor, koji je napušten i koji bi mogao da se iskoristi na drugačiji način. Ova vrsta projekata predstavlja drugačiji pristup prostoru, ističući njegov značaj i preispitujući njegove mogućnosti. Uspostavljena je korelacija između životne sredine i umetničke scene, ulice i zgrade su korišćene kao deo scenografije. Arheološki lokalitet, kao deo urbane svakodnevice je, zahvaljujući umetničkoj intervenciji, predstavljen u novom svetlu, i na taj način je stvorena mogućnost novog sagledavanja starog prostora. Pored rešavanja problema arheološkog lokaliteta, nameće se pitanje uređenja ovog dela grada.³⁹ Fasade zgrada su u vreme realizovanja projekta bile u vrlo lošem stanju.

Pomenutom projektu nedostaje završna faza, u kojoj bi umetnici izložili svoj predlog za uređivanje lokaliteta i predstavili ga posetiocima. Ono što su posetioci mogli da vide je samo niz pitanja koja i sami verovatno postavljaju svaki put kada prođu pored lokaliteta. Bez obzira na nedostatke koje ima svaki kraj, pa i ovaj, stanari su ponosni na njega i nazivaju ga „beogradskim Monmartrom“.

Jedan od ciljeva ovog rada bilo je i istraživanje načina na koji antropološko istraživanje može da bude deo umetničkih sajta specifik projekata. Antropolog može da prepozna i istraži kulturnu potrebu nekog kraja. Na osnovu dobijenih podataka i uz pomoć umetnika, može učestvovati u organizaciji i realizaciji manifestacija koje će odslikavati duh nekog kraja. Rad antropologa u ovakvim projektima značajan je u svim fazama projekta (pre, za vreme i nakon realizacije projekta). U prvoj fazi, pre realizacije projekta, antropolog uspostavlja kontakt sa ambijentom

39 Nakon realizacije projekta započeto je sa uređivanjem fasada na stambenim zgradama pomenutog kraja.

i stanarima. On prati svakodnevicu ambijenta. Uspostavlja komunikaciju sa stanarima i upoznaje se sa njihovim stavovima. Na taj način dolazi do podataka koji su dragoceni za umetnike i koji im mogu poslužiti kao inspiracija, ali i za neke tehničke stvari (npr. na čijem prozoru možemo postaviti osvetljenje i sl). Analizom dobijenih podataka, ali i analizom projekta, moguće je doći do podataka o urbanoj kulturi i potrebama ljudi. Cilj antropološkog istraživanja u okviru ovog projekta je isticanje značaja usmene tradicije, sećanja kao narativnog žanra. Pored toga, u radu je predstavljen i proces rada na jednom sajtu specifik projektu. Ovakve manifestacije imaju veliki značaj u stvaranju i razvijanju kulturalnih potreba urbane sredine, ali je neosporna i njihova umetnička vrednost.

Antropologija se sve više otvara ka umetnosti.⁴⁰ Antropolozi sve više primenjuju pojedine umetničke tehnike i umetničku kritiku primenjuju na antropologiju. Razumevanje izvođačkih procesa jedan je od načina da se razume neka kultura.

LITERATURA:

Antonijević D., Čudnovat zmaj... ili bajka o nevoljenom, u: *Glasnik etnografskog instituta XXXV*, Beograd 1986.

Asman A., *Rad na nacionalnom pamćenju*, Biblioteka XX vek, Beograd 2002.

Boyer C., *The city of Collective Memory*, The Mit press, Cambridge, Massachusetts London 1994.

Ćupurdija B., *Subotica i okolina* (drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje), Prometej, Novi Sad 1993.

De Oliveira N., Oxley N. i Petry M., *Installation Art*, Thames and Hudson Ltd., London 1994.

Dragičević Šešić M., Potkultura, u: *Umetnost i alternativa*, Beograd 1992.

Dragičević Šešić M., Nevidljivo pozorište na ulicama Beograda, u: *Urbani spektakl*, Clio, Beograd 2000.

Fajf N., *Prizori ulice – Planiranje, identitet i kultura u javnom prostoru*, zbornik radova, Clio, 2002.

Gerc K., *Tumačenje kultura*, I tom, Biblioteka XX vek, Beograd 1998.

Hobsbom E. i Terens R., *Izmišljanje tradicije*, Biblioteka XX vek, Beograd 2002.

⁴⁰ Viktor Tarnar (Victor Turner) je eksperimentisao na polju etnografije scene. On se još šezdesetih godina 20. veka interesovao za ritual kao predstavu. Proces održavanja proba je sagledavao po modelu rituala inicijacije. Sa druge strane, I. Goffman (Erving Goffman) je smatrao da je društveno ponašanje uslovljeno pozorišnim konvencijama.

Irvin K., Postmoderni trg/plaza, u: *Urbani spektakl*, Clio, Beograd 2000.

Kovačević I., *Mit i umetnost*, Etnološka biblioteka, knjiga 18, Beograd 2006.

Mićunović Lj., *Savremeni leksikon stranih reči*, Novi Sad 1988.

Riker P., *Vreme i priča*, prvi tom, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad 1993.

Simić Z., Područje Kosančićevog venca u periodu antike, u: *Kosančićev venac*, Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, Jugoslovensko udruženje Nauka i društvo, Beograd 1979.

Škalamera Ž., Istorijski razvoj Kosančićevog venca, u: *Kosančićev venac*, Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, Jugoslovensko udruženje Nauka i društvo, Beograd 1979.

Tarner V., *Od rituala do teatra- ozbiljnost ljudske igre*, August Cesa-rec, Zagreb 1989.

Tarner V., Varijacije na temu liminalnosti, u: *Gradina 10*, Beograd 1986.

Tomašević G., Iskopavanje ostataka Narodne biblioteke izgorele 1941. godine, Konzervacija i prezentovanje iskopanih ostataka (predlog), u: *Kosančićev venac*, Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, Jugoslovensko udruženje Nauka i društvo, Beograd 1979.

Virilio P., *Kritični prostor*, Umetničko društvo Gradac, Čačak 1997.

Bibliotekar, Društvo bibliotekara Srbije, godina XXII, broj I, Beograd 1970.

Mirjana Kraguljac Ilić
Ethnographic Museum in Belgrade

ANTHROPOLOGIC ANALYSIS OF THE USE OF URBAN TOPOGRAPHY AND THE INTERACTIVE PROCESS OF RECONSIDERING RECOLLECTIONS

Abstract

Anthropologic analysis of the use of urban topography refers to the use of space in cultural praxis implying analysis of the meanings given to this space in a socio-cultural context. This paper studies a site specific project *Uprkos vatri* (Despite Fire) and the manner in which an anthropological research can contribute to the implementation and presentation of such art projects. In this regard, the quotidian life and the artistic interventions in the Belgrade street of *Kosančićev venac* and their relationship were studied.

Key words: *site specific, public space, library, memory*

Slika 1 Postavljanje skele oko arheološkog lokaliteta

Slika 2 Postavljanje skele oko lokaliteta

Slika 3 Postavljanje platna po skeli

Slika 4 Virtuelna biblioteka

Slika 5 Video projekcije na platnu virtualne biblioteke

Slika 6 Dragan Stojcevski ispred lokaliteta

Slika 7 Video projekcije na platnu virtualne biblioteke

Slika 8 Fasada utisaka po kojoj su posetioci ispisivali želje